

ddr. Igor Grdina

Slovensko mentalno podnebje

Quousque tandem abutere, Cato, patientia nostra?

Karl Kraus

Mentaliteta je nekakšna duhovna težnost določenega okolja, ki se ji preprosto ne da izogniti. Gre za konstanto, ki sicer dolgoročno ni nespremenljiva, toda v trenutkih, ko je potrebno takojšnje ukrepanje, ni mogoče realno računati na to, da bi se ljudje odrekli že uveljavljenemu razumevanju ter obrazcem vedenja oziroma ravnanja. Ti se po večini doživljajo ne samo kot zvestoba izkušnji, ampak pomenijo tudi nekakšno poročstvo za varnost.

Slovenski prostor je najjužnejši predel srednjeevropske makroregije. Hkrati pa so nekatere njegove pokrajine tudi najdlje na sever segajoča območja mediteranske civilizacijske cone. Politika je v 20. stoletju tod potegnila še ločnico med Vzhodom in Zahodom, ki je bila prej vse od antike naprej sredi Balkanskega polotoka. Že zato je na Slovenskem mogoče pričakovati intenzivne vplive od drugod. Teh ne promovirajo samo akcije posameznikov in skupin, ampak jih "uveljavlja" tudi sam geografski oziroma prometni položaj. Od najsevernejših obal Jadrana potekajo v notranjost evropskega kontinenta najkrajše in najlažje prehodne poti prav skozi Ljubljanska/Postojnska vrata. Pripadnost slovenskega prostora velikim (imperialnim) državnopravnim tvorbam je v zgodovini še bolj večala možnost in pomen vplivov od drugod.

Habsburška kuhinja ali terapevtski nihilizem

Dolgotrajna vključenost ozemlja med Vzhodnimi Alpami, severnim Jadrantom, Furlanijo in Panonijo sprva v konglomerat in nato v sistem habsburških dednih dežel (od druge polovice 13. stoletja naprej) je

njegovo usodo v (u)pravnem smislu povezala s pokrajinami ob srednji Donavi na severu. Politični referenčni okvir, ki je že zgodaj začel težiti k centralizaciji in absolutističnim načelom vladanja (uveljavitev teh je povečevala nevarnost osmanske osvojitve celotne Srednje Evrope), je vplival tudi na gostoto in intenzivnost najrazličnejših vplivov ter stikov z drugimi prostori. S severa so prihajale mnoge ključne kulturno-civilizacijske pobude – od pokristjanjenja v predkarolinški dobi, reformacije ob zori evropskega novega veka ter razsvetljenjskih impulzov v dobi luči (in) razuma do železnice in industrializacije v 19. stoletju. Le v drugi polovici 17. in v začetku 18. stoletja so na Slovenskem prevladovali vplivi iz Italije (akademije, značilne oblike kulturnega življenja). Toda ti so bili tedaj močni tudi v drugih srednjeevropskih deželah – vse do Bavarske in Češke.

Potemtakem ni čudno, da je mentaliteta v slovenskem prostoru podobna tisti v širšem kontinentalnem sosedstvu. Za Srednjo Evropo značilne poteze – prevlada inercije/želje po gotovosti nad reformizmom/tveganjem, dajanje prednosti spekulativni teoriji/programu pred prakso/dejavnostjo, nagnjenost k uživaštvu in utopizmu – se kažejo tudi v prostoru med Alpami in Jadranom.

Inercija pravzaprav ni sinonim za konservativnost. Pomembna komponenta te je namreč iskanje stabilnih – če že ne vedno tudi trajnih – rešitev. Težnja po nespreminjanju obstoječega reda je v konservativističnih okvirih dejansko začasna. Pravzaprav je le varovalo pred nepremišljenimi eksperimenti. V Srednji Evropi se dejansko srečujemo s pojavom drugačne vrste: vztrajanje pri starem ni stvar načela oziroma premisleka, ampak posledica priseganja na “linijo najmanjšega odpora”. Ta je postala kar svojevrstna samoumevnost. Zgodovina dobe meščanov, ki je v srednjem Podonavju in v sosednjih predelih tako rekoč vsako generacijo zaznamovala s po eno veliko gospodarsko krizo (finančni zlom avstrijskega cesarstva leta 1811, entropija fevdalnega reda pred pomladjo narodov leta 1848, zastoj leta 1857, borzni “krah” leta 1873, depresija pred prvo svetovno vojno), je podpirala sodbo, da se na svetu ne dogaja nič novega: vsak občutnejši ekonomski razcvet oziroma polet je bil po razmeroma kratki dobi blaginje bolj ali manj dramatično prekinjen. Čas se je tod še naprej zdel ciklični, ne linearen pojav (to je bilo značilno za njegovo novoveško občutenje na evropskem Zahodu). Ljudje so menili, da dolgoročno ni mogoče ničesar izboljšati oziroma ustvariti. Zdravil za bistvene tegobe časa in njegovih prebivalcev naj preprosto ne bi bilo ... Zato so mnogi opustili vsakršne inovativne zamisli in se prepustili uživaštvu – v skladu s sporočilom Straußovega *Netopirja*: “Srečen je, kdor pozabi, česar spremeniti ni mogoče.”¹

---

¹ Prim. I. Grdina, *Opereta ali peklenski nesmisel*, v: M. Csáky, *Ideologija operete in dunajska moderna*, Ljubljana 2001, 253.

V ozračju prevlade terapevtskega nihilizma, ki ni samo na Dunaj navezano poglavje iz zgodovine svetovne medicine, ampak za celotno Srednjo Evropo in vsa področja življenja značilen pojav, je inercija dovolj logična: če stanja stvari ni mogoče izboljšati – in se ga da le diagnosticirati ter na znanstven, se pravi čim bolj nepristranski način opazovati in opisovati –, problemov ne gre zapletati, povečevati in širiti s kakršnimi koli posegi vanje. Zato je najbolje ravnati v skladu z emblematičnimi besedami, ki jih je cesar Franc leta 1821 namenil ljubljanskim učiteljem:

“Držite se starega, kajti to je dobro. Ne potrebujem učenjakov, ampak dobre, poštene meščane. Kdor mi služi, mora učiti, kakor jaz ukazujem; kdor pa tega ne more storiti ali prihaja z novimi idejami, lahko gre ali pa ga bom jaz odstranil.”²

Veliki srednjeevropski učenjaki so bili vedno izvrstni “diagnostiki” in brezupno slabi terapevti – od anatoma Carla von Rokitanskega³ do ekonomista Josepha Schumpetra.⁴ Značilno se zdi, da je Freudova na Dunaju porojena totalna interpretacija človeka iz sveta naredila norišnico, ne pa bolnišnice. Zato tudi ne preseneča veliko število izjemno globokih opažanj najbolj nadarjenih prebivalcev Srednje Evrope, ki jih zaradi nikomur prizanašajoče spoznavne brezobzirnosti drugod zlahka razumejo kot cinične, vendar v osnovi izhajajo iz hipersenzibilnosti, ujete v dejavnostno nemoč. Njihove poti so se prav zaradi izredno občutljive duhovne seizmografije neredko končale tragično. Značilno je, da se je Maximilian Ernst Gumpłowicz, čigar misel, ostra kot skalpel, je v državi videla pravno organizirano roparsko tolpo, pokončal sam.⁵ Enako usodo je doživel tudi še veliko znamenitejši in razvpitejši Otto Weininger – in za njim glede na evropsko povprečje presenetljivo veliko število Madžarov, Slovencev, avstrijskih Nemcev ... Karl Kraus, ki je s svojimi aforističnimi formulacijami zaznamoval “vedro apokalipso” habsburškega cesarstva, pa je moral gledati celo dokončno propadanje posameznih fragmentov srednjeevropske polcivilizacije – in to ga je pognalo v molk. (O Hitlerju ni imel

---

² V. Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem II. (1805–1848)*, Ljubljana 1988, 264.

³ W. M. Johnston, *Austrijski duh. Intelektualna i društvena povijest 1848–1938*, Zagreb 1993, 235–237.

⁴ A. Spitzmüller, “... und hat auch Ursach, es zu lieben.”, *Dunaj–München–Stuttgart–Zürich* 1955, 331, 332.

⁵ W. M. Johnston, n. d., 336. Maximilian Ernst Gumpłowicz je gimnazijo obiskoval v Celju. Formuliral je drzno hipotezo o hazarskem poreklu vzhodnoevropskih Judov. Kot mislec je zaostрил ideje svojega očeta, znamenitega socialnega darvinista Ludwika/Ludwiga Gumpłowicza, ki so mu sodobniki zaradi neolepševanja resničnosti nadeli vzdevek “strašni Avstrijec”.

ničesar povedati, čeprav je prej izjemno prodorno govoril o vsem – in še o marsičem drugem!)

Na ozadju takšne mentalitete je lahko razumeti nagnjenost srednje-evropskega prostora k velikim in mnogokrat tudi utopičnim načrtom: dušo je mogoče rešiti kar s čisto mislijo. Slovenci so v svoji zgodovini skovali več sijajnih nacionalnih programov – in so menili, da so se že z njimi zapisali v knjigo zgodovine in brošuro prihodnosti. Zato so velikokrat živeli bolj v sijajnih zamislih kot sredi trde ter protislovij in bojev polne realnosti. Uresničevanje najrazličnejših idej jim je vedno delalo preglavice – na eni strani zato, ker so se poskušali pretogo držati programov (ki v praksi vedno doživijo modifikacije in pogosto tudi velike spremembe), na drugi pa zato, ker so se po prvih porazih iz neidealne stvarnosti prehitro vračali v čarobni svet neomadeževanih zamisli. Srednjeevropejci, ki so hoteli videti, kako njihove vizije delujejo v praksi, so se skoraj morali izseliti – kakor npr. Mihajlo Pupin ali Nikola Tesla. Kdor je imel velike ideje na ozemlju cesarstva Habsburžanov, ni veljal za ustvarjalca upa(nja), ampak samo za težavnega soseda. Prej ali slej so ljudje od drugod uspeli z njegovimi idejami, saj Srednja Evropa z njihovo genialnostjo ni imela česa početi. Joseph Ressel docet!

Jugoslovanska začimba ali “Ima vremena”

Prestop iz srednjeevropskega političnega okvira habsburške monarhije v civilizacijsko zelo heterogeno kraljevino Južnih Slovanov leta 1918 je za slovenski prostor pomenil veliko spremembo. Nova država, ki je imela središče v Beogradu, je podedovala vrsto različnih vedenjskih vzorcev. Čeprav so v njeni zakonodaji prevladali zahodni vzori (*vidovdanska ustava* je bila odločno liberalno obarvana, pa tudi njena naslednica, ki jo je leta 1931 oktroiral kralj Aleksander, ni bila čisto brez takšnih značilnosti), so upravni praksi dali ton vzhodni. Camillo Morocutti, ki je bil eden najdejavnejših voditeljev nemške manjšine v državi Južnih Slovanov, je z nemalo grenkobe ugotavljal, da je univerzalistični princip reda in skrbi tudi na ozemlju zahodno od Drine nadomestilo fatalistično načelo *Ima vremena*.⁶ Ni slučaj, da je Slovenska ljudska stranka leta 1923 pri agitaciji pred volitvami v narodno skupščino poudarjala svoje nestrinjanje s počasno in neučinkovito upravo. Anton Korošec je po veliki zmagi, ki je avtonomističnemu katoliškemu gibanju prinesla 21 poslanskih mandatov, zapisal:

---

⁶C. Morocutti, *Gross-Deustchland Gross-Südslawien*, Dunaj–Leipzig 1928, 95.

“Belgradu je slovenski narod naznanil dne 18. marca /1923/ svojo neupogljivo voljo, da noče nič vedeti o vsiljenem centralizmu, o njegovi koruptni upravi, o njegovem nerazumevanju slovenskih potreb, o njegovi nesposobnosti in počasnosti. Slovenski narod hoče za bodoče sam s seboj upravljati.”⁷

Toda to so bile le besede. Koroščeva stranka, ki je med Slovenci tudi na naslednjih volitvah dobivala plebiscitarno večino, se je – če je hotela sodelovati pri oblasti in uresničiti od naroda podeljeni mandat – preprosto morala prilagoditi širšemu okolju (v tem je tragika vseh demokratičnih gibanj nesuverenih skupnosti). Sicer bi bila obsojena na večno opozicijo, s tem pa bi njena politika v veliki meri izgubila smisel, sčasoma pa zelo verjetno tudi podporo volivcev. Korošec je tako po letu 1927 postal eden najuspešnejših ministrov kralja Aleksandra in kneza namestnika Pavla ter edini nesrbski premier jugoslovanske monarhije pred izbruhom druge svetovne vojne. Skupaj s svojimi privrženci se je vključil v oblastno “shemo” – bil je ravno prav blizu vladarju in hkrati oddaljen od njega, da je imel od obojega korist⁸ –, s tem pa je mentaliteta državnega centra dobila domovinsko pravico tudi v Sloveniji. Identična je bila izkušnja slovenskih komunistov v Titovi “kvazihabsburški postmonarhiji”. Mentaliteta, ki jo povzema emblematično geslo *Ima vremena*, se je tako močno zakoreninila v alpsko-jadranskem prostoru. Pedanteristična avstrijska “Bürokratie” se je križala z omnipotentnim balkanskim “činovništvom”. Čudna mešanica, ki je nastala, ni bila posebno razveseljiva: v obdobju graditve socializma se je iz nje porodila kasta upravljalcev, ki jo je marksistični disident Milovan Djilas imenoval “novi razred”. Ljudje so se morali prilagajati oblasti in ne nasprotno. Prav zato je Slovenija tako rekoč obsojena na upravne reforme v smislu novega širšega prostora – Evropske unije. Toda tudi tu slabih zgledov ne manjka ...

Konzervansi iz črne kuhinje samoupravnega socializma ali “Bolje rat nego rad”

Komunistični režim, ki je na Slovenskem sledil nacističnemu in fašističnemu “novemu (ne)redu”, je sčasoma dobil samosvoje poteze, vendar te niso izhajale iz njegove notranje potrebe, ampak so bile posledica

---

⁷ Slovenec LI, št. 64, 21. marca 1923, 1.

⁸ Značilno je, da je eden največjih srbskih politikov Nikola P. Pašić svojemu najbolj nadarjenemu nasledniku Milanu M. Stojadinoviću dejal: “Ti, ovaj, drži se prema Vladaocu kao prema vatri: ni suviše blizu, da se ne opečeš, ni suviše daleko, da ti ne bude hladno ...” Prim. M. M. Stojadinović, Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata, Reka 1970, 182.

sprva zelo nenačelnega spora med maršalom Titom in generalisimom Stalinom. Ta je hotel imeti v Beogradu poslušno garnituro, ki ga s svojimi prepotentnimi revolucionarnimi načrti ne bi samoiniciativno zapletala v vedno hujše in kočljivejše spore z Zahodom. Po razglasitvi Trumanove doktrine 1947 je bil vsak jugoslovanski poskus izvažanja komunizma v Grčijo za marksistični svet, ki še ni imel atomske bombe, smrtno nevaren. Stalin se je preprosto hotel zavarovati pred neljubimi presenečenji svojih izjemno ambicioznih sopotnikov na vrhovih in v globelih Balkana, ki so malo prej dokazali izjemno sposobnost – pa tudi brezobzirnost – s tem, da so se polastili oblasti na razmeroma velikem prostoru od Triglava do Ohrida. Povrhu vsega so igrali pomembno vlogo v Albaniji in Trstu ...

Ker so maršal Tito in njegovi sodelavci dobro poznali sovjetski režim in njegovo logiko, ki je bila v osnovi militaristična,⁹ so že poleti 1948 vedeli, da jim v sporu z moskovskim politbirojem – ta je bil hkrati možganski trust internacionalnega komunizma – gre za glavo. V nasprotju z Leninom, ki je pri svojih obračunih z nasprotniki nekoliko prizanašal marksistom (tisti verniki historičnega in dialektičnega materializma, ki se mu niso bili pripravljene podrediti, so bili iz sovjetske Rusije izgnani), je Stalin tudi te razglašal za izdajalce in jih pošiljal na morišča (to je bila edina pomembnejša razlika med sistemoma oblastništva obeh boljševiskih pravkov¹⁰). Titoisti leta 1948 niso imeli prave izbire: znašli so se v položaju skrajnega silobrana (za to so bili krivi sami). Če so hoteli ostati ne samo na oblasti, ampak pri življenju – in za kaj bi se sicer med drugo svetovno vojno tako zagrizeno borili?! –, so se preprosto morali upreti Moskvi.

Jugoslovanski komunisti so se po sporu s Stalinom znašli na razpotju. Zastavljalo se jim je vprašanje, ali bodo samo (bolj ali manj začasno) nasprotovali Sovjetski zvezi in njeni redakciji marksistične ideologije, ali se bodo poskušali dokopati do samostojnih rešitev v istem okviru, ali pa se bodo sčasoma pridružili Zahodu. Do Stalinove smrti so vsaj do neke mere preizkusili vse tri možnosti. Najprej so moskovskemu politbiroju s pospešenim uvajanjem ukrepov iz arzenala revolucionarnega komunizma poskušali dokazati svojo dialektično- in historičnomaterialistično pravovernost pod svojo lastno zastavo (kolektivizacija kmetijstva, zadnji valovi nacionalizacije). Ko se je po letu ali dveh izkazalo, da ta pot vodi v kronično nestabilnost – pripeljala je do pravcatih kmečkih uporov in do obnove hajduštva (tudi v pokrajinah, ki so bile med drugo svetovno vojno po večini na strani partizanov)¹¹ –, so maršal Tito in njegovi privrženci

---

⁹ Prim. R. Pipes, *Communism. A History*, New York 2003, 155.

¹⁰ R. Pipes, *Three Whys of the Russian Revolution*, London 1998, 83.

¹¹ I. Banac, *Sa Staljinom protiv Tita. Informbirovski rascjepi u jugoslovenskom komunističkom pokretu*, Zagreb 1990, 222–225.

začeli misliti na razvoj svoje lastne variante marksistične teorije in prakse. Svoje nestrinjanje z Moskvo so celo razumeli kot reševanje planetarne zastave socializma.¹² Milovan Djilas, ki je bil zaradi neobrzanega temperamenta vedno korak pred drugimi člani beograjskega politbiroja, se je že na 5. kongresu KPJ leta 1948 dokopal do prepričanja, da gre v sporu med sovjetskimi in jugoslovanskimi *tovariši* za pravi ideološki spopad.¹³ Pozneje je na podlagi takšnega pogleda začel razvijati misli, ki so ga kmalu privedle do samega roba začaranega risa marksizma-leninizma. Ko je kazalo, da bo izstopil iz njega – partijski politični monopol bi moral biti po njegovi sodbi odpravljen –, je doživel izobčenje in izbrisanje iz vrst beograjskega politbiroja. Pa vendar je Jugoslavija v sferi geopolitičnih zvez tik pred Stalinovo smrtjo začasno že prešla blokovski Rubikon: z včlanitvijo v novi balkanski pakt¹⁴ (ki je bil svojevrstno nadaljevanje prvega, ki si ga je zamislil “vojak miru”, kralj Aleksander Karadjordjević¹⁵) se je resnično povezala s *Severnoatlantsko obrambno organizacijo* (njeni partnerici Grčija in Turčija sta bili namreč včlanjeni vanjo).

ZDA, ki so po drugi svetovni vojni sprejele strategijo zadrževanja komunizma Georgea F. Kennana, so bile kmalu pripravljene na aranžmaje z marksističnimi “heretiki”. Sovjetske zveze v Washingtonu niso šteli za sovražnika, ki ga je treba nujno premagati v odkritem boju, saj je bil njen gospodarsko-politični sistem v primerjavi s (približno) svobodnim trgom in predstavniško demokracijo na Zahodu inferioren (predvsem zaradi zgrešene koncepcije človeškega bitja in lastnine¹⁶) ... Potemtakem je bilo po mnenju G. F. Kennana le vprašanje časa, kdaj bo klecnil pod težo stvarnosti, češ, režim moskovskega politbiroja bo prej ali slej postal žrtev svoje lastne potrebe po nadzorovanju in usmerjanju vseh in vsakršnih ljudi, ki ga bo naredila vsestransko sklerotičnega in gospodarsko neučinkovitega.¹⁷ Do trenutka kolapsa komunističnega sveta je njegovo ekspanzivno silo kazalo le omejevati in jo morda slabiti s podpiranjem držav, ki so se utemeljevale na marksističnih ali celo samo leninističnih “herezijah”.

Po Stalinovi smrti titoisti, ki jim je kmalu uspelo normalizirati odnose s Sovjetsko zvezo in celo z njeno partijo, niso več čutili potrebe

¹² V. Dedijer, *Josip Broz Tito. Prispevki za življenjepisa*, Ljubljana 1953, 635–712.

¹³ M. Djilas, *Vlast i pobuna*, Beograd 1991, 173.

¹⁴ M. V. Terzić (ur.), *Balkanski pakt 1953–1954*, Beograd 2005.

¹⁵ Prvi balkanski pakt je bil ustanovljen leta 1934 v Atenah. Njegov arhitekt je bil jugoslovanski kralj Aleksander, usmerjen pa je bil predvsem proti težnjam fašistične Italije. Jugoslovanski monarh je zagovarjal geslo Balkan balkanskim narodom, laskavi vzdevek vojak miru pa si je pridobil z uspešnimi prizadevanji za otoplitev prej zelo hladnih odnosov med uradnim Beogradom in Sofijo.

¹⁶ Prim. R. Pipes, *Communism. A History*, 148, 149.

¹⁷ Prim. G. F. Kennan, *Memoari 1925–1950*, Reka 1969, 187–251; 378–388.

po nadaljnem napredovanju v smeri radikalnega in celovitega oddaljevanja od že uhojenih poti v vsak dan bolj fantomskem “mednarodnem delavskem gibanju”.¹⁸ Obdobje iskanja samosvojih rešitev je bilo zanje bolj ali manj končano. Res je, da so se tudi pozneje deloma poskušali teoretsko navdihovati pri nemarksističnih tradicijah (združeno delo so verjetno povzeli po Mazziniju ali morda Proudhonu, sistem zbornic po korporativizmu, opustitev sistema celic pa jih je zbližala z reformističnimi in revizionističnimi delavskimi strankami), toda v takih primerih je zmerom šlo za necelovito in omejeno sprejemanje – in nikoli za pravo (samo)utemeljevanje.¹⁹ Šef-ideolog titoističnega režima Edvard Kardelj je bil celo na vrhuncu idejnega spopada s Stalinom prepričan, da gre pri razhajanjih med Beogradom in Moskvo le trenutne razlike v okviru komunističnega gibanja, ki bodo sčasoma likvidirane ...²⁰ Niti najbolj spekulativno teoretiziranje v Jugoslaviji – še bolj je to seveda veljalo za prakso – ni smelo ogroziti temeljnih postulatov socialistično koncipirane oblasti (ki je le na ideološki fronti izhajala iz izvirnega marksizma, medtem ko je eksekutiva praviloma delovala po načelih njegove leninske aplikacije²¹). Primat komunistične partije oziroma njenega vodstva je ostal tudi za titoiste nedotakljiv. Najpomembnejši predstavnik k celoviti modernizaciji usmerjenih srbskih reformistov Marko Nikezić je o Kardelju, ki je vse do smrti ostal možganski trust jugoslovanskega marksističnega režima, čisto točno zapisal:

“Mnogo toga što je smislio, to su napabirčene stvari, i na njihovim osnovama se nije moglo razvijati društvo. On tačno zapaža šta ne valja u Rusiji, a istovremeno je boljševizam njegov glavni izvor, ma koliko je evoluirao. Taj naboj koji je nastao između nas i Rusa, odbacio nas je od matičnog tla. Koliko nas je odbacio, tu smo ostali. Kardelj nas nije vraćao na rusko, ali od svega što se formuliralo četrdeset osme-pedesete, nije se mnogo dalje otišlo. Kad ga na kraju izmerim, posle svih mojih zabluda u procenjivanju njegove ličnosti, uza sve što sam se nadao od njega, ne mogu da kažem da se ostvaruje drukčije nego kao varijanta jugoslovenskog samoupravnog Ždanova.”²²

---

¹⁸ V komunističnem novoreku je bila stalna besedna (pravzaprav frazeološka) zveza “mednarodno delavsko gibanje” sinonim za internacionalni komunizem.

¹⁹ Najbolj bizarni poskus “podaljševanja” klasične marksistične misli v Jugoslaviji je bil poskus “križanja” s heideggerjansko filozofijo. Prim. I. Supek, *Krivovjernik na ljevici*, Zagreb 1992, 141, 142.

²⁰ M. Djilas, n. d., 173.

²¹ R. Pipes, n. d., 155–158.

²² S. Đukić, *Slom srpskih liberala. Tehnologija političkih obračuna Josipa Broza*, Beograd 1990, 216.

Prav zato jugoslovanska oziroma slovenska komunistična izkušnja v globini ni mogla zapustiti bistveno drugačne usedline v mentaliteti od tiste, ki so jo marksistični režimi v drugih deželah vzhodno od Zahoda.²³ Reducirana koncepcija človeka (vsiljevanje egalitarizma, omejevanje individualizma) ter zgrešeno razumevanje lastnine (njena zasebna narava naj bi bila le začasna) in zgodovine (kot boja antagonističnih razredov) je značilna tudi zanjo. Ker pa je bila udobnejša od drugih, so lahko komunistična pojmovanja na ozemlju Titove “kvazihabsburške postmonarhije” pognala globlje korenine kot kje drugje. Na to kažejo izjemno močni odmevi in posledice ekstremistične levičarske miselnosti na ozemlju nekdanje Jugoslavije oziroma na Slovenskem. (Njen emblematični izraz je kult Cheja Guevare, ki se je kar naprej razglašal za viteškega revolucionarja, čeprav je bil – povrhu vsega po poklicu zdravnik, vezan s Hipokratovo prisego! – pri reševanju življenj veliko manj uspešen kot pri uničevanju.²⁴)

V obdobju graditve socializma se je nadalje močno zakoreninila ideja o obstoju totalnega sistema, zunaj katerega ni in ne more biti nič. Na marksistični sliki sveta vera v gibalo, ki poganja in premika vse, ne more manjkati – saj ima zgodovina svoj vir (oziroma začetno stanje) in cilj, ki naj bi ga v vsakem primeru ves čas poskušala doseči. Boj velikih skupin ljudi, katerih interesi naj bi bili v antagonističnem razmerju, bi moral definirati slehernikovo bivanje. Takšna slika sveta je seveda generirala predstavo o nasprotnih vseobsežnih sistemih (značilno si je Werner Sombart – nemški “katedrski socialist”, ki se je sčasoma močno približal nacizmu in njegovi gospodarski doktrini – izmislil izraz kapitalizem, da bi z njim zaobsegel vse, čemur je nasprotoval). Iz tega je rasla predstava o stalni ogroženosti in nenehno delujočih “mračnih silah”, zaradi katerih ničesar ni mogoče prepustiti naključju. Misel o totalni matrici sveta se je ohranila tudi po razsulu socializma: napočil naj bi čas restavracije kapitalizma ter njegovih antagonističnih razrednih protislovij.²⁵ Takšna strategija mentalnega vstopa v stvarnost je preglasila celo čisto očitno

---

²³ G. F. Kennan je v svojem znamenitem “dolgem telegramu” že leta 1946 opozarjal: “Svetovni komunizem je podoben malignemu parazitu, ki se prehranjuje samo z bolnim tkivom. To je točka, na kateri se srečujeta notranja in zunanja politika.” Prim. G. F. Kennan, n. d., 388.

²⁴ Prim. S. Courtois, N. Werth, J.-L. Panné, A. Paczkowsky, K. Bartosek, J.-L. Margolin, *Črna knjiga komunizma. Zločini, teror in zatiranje*, Ljubljana 1999, 810, 811. Zanimivo pričevanje o srečanju s Chejem Guevarro se najde v spominih Dušana Bilandžića: latinskoameriškega komunistična, ki se je po zgledu svojih leninističnih vzornikov spoznal na vse (tudi na vodenje gospodarstva), so na obisku v Jugoslaviji najbolj zanimala vojaška vprašanja. Prim. D. Bilandžić, *Povijest izbliza. Memoarski zapisi 1945–2005*, Zagreb 2006, 29, 30.

²⁵ Značilno je, da se stvarnost poskuša opisovati s predpotopnim marksističnim besednjakom (prvobitna akumulacija kapitala, izkoriščanje, presežna vrednost itn.).

spoznanje o skupnih interesih vseh ljudi (blaginja, neškodljivi oziroma nesamouničujoči razvoj, potreba po ohranitvi naravnega okolja ...).

Povrhu vsega pa ne gre spregledovati, da je kardeljanskemu samoupravljanju uspelo zajeti v svoje mreže nepregledno množico ljudi – ki v resnici niso mogli odločati o ničemer bistvenem, so pa lahko v nedogled sestankovali in se prepirali. Partijski vrhovi so medtem brezskrbno delovali po svoji volji: zaradi notorično prepirljivih samoupravljalcev so stvari funkcionirale samo v primeru oktroiranja od zgoraj. Komunistične oblasti v takšnem mentalnem podnebjju nihče niti ni mogel zares napraviti vprašljive. Marksistični režim se je brez nevarnosti za svoj obstoj dotaknil skoraj vsakogar in ga tudi – bodisi afirmativno bodisi *per negationem* – zaznamoval.²⁶ Toda Kardeljeva redukcija slehernikovih teženj na samoupravnosocialistične interese je dejansko bila slaba popotnica za prihodnost. Omogočala je, da so ljudje *naredili* vse, da jim ne bi bilo treba *delati*: boj za planetarni socializem je bil univerzalno opravičilo in “opravičilo” za kar koli. Logična posledica vsega tega je bilo ravnanje po maksimi *Bolje rat nego rad*, ki je na ozemlju nekdanje Jugoslavije postala tragično emblematično geslo zadnjega desetletja pred milenijskim prelomom. Dandanes se soočamo ne samo z grenkimi rezultati takšnega razvoja dogodkov, ampak tudi z njihovo nezdravo recidivno mentalno dediščino.

---

²⁶Dediščina samoupravljaljske mentalitete je dandanes vidna v “splošnoslovnem” pristopu, demagogiji in poplavi površnosti v javnih debatah na Slovenskem. Prej ali slej vsaka razprava konča na ravni rumenega tiska (razprava o nacionalnih interesih je najboljši primer za to). Praviloma postane plen v binarno logiko ujete ankete, ki naj odloči, kdo ima prav. Toda to je nekaj takega kot glasovanje o sončevem spolu.